

Donation fra Kort og Matrikelstyrelsen

Mag. art. Bente Kjær var i efteråret 2005 ansat på Steno Museet til at registrere den store donation fra Kort og Matrikelstyrelsen. Her fortæller hun om arbejdet.

En stor del af den imponerende samling, som Steno Museet i foråret 2005 modtog fra Kort og Matrikelstyrelsen, fremover forkortet KMS, er nu ved at være registreret og sat på magasin.

Det har været et rent slaraffenland at pakke de mange genstande ud og finde fornemme gamle instrumenter fra Europas ypperste instrumentmagere, samt effekter, der fortæller historien om Danmarks kortlægning.

Med en humanistisk uddannelse i bagagen har det ofte været vanskeligt at vide, hvad disse geodætiske instrumenters præcise betegnelse er, hvad de er blevet brugt til, og hvor og hvornår de er fra. Med hjælp fra museets ansatte, faglitteratur, samt diverse kilder på Internettet, er det alligevel lykkedes at få svar på de fleste spørgsmål.

Der dukker mange interessante ting frem, og et par af de mest spændende vil med billedforlæg blive vist og omtalt i artiklen her.

Thomas Bugges kobbertrykplade

“Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab” fik i 1757 pålagt ansvaret for den første systematiske kortlægning af Danmark. Efter fransk forbillede blev der foretaget triangulation med Rundetårn som det første punkt i triangulationsnettet. Efterhånden kom nettet til at dække hele Københavns Amt, og allerede i 1758 kunne Peder de Kofod (1728-

Foto 1. T. Bugges kobbertrykplade over København 1766. (Foto: Bente Kjær)

1760) fremstille det første kort, der dækkede området.

Videnskabernes Selskab ansatte i 1762 Thomas Bugge (1740-1815) som landmåler, og han ledede igennem de næste 50 år hele kortlægningen af Danmark. Et af de første arbejder af Bugge er at finde blandt effekterne fra KMS. Det er en kobbertrykplade, der måler 29 × 20,5 cm. På pladen findes følgende inskription: “Egnet omkring Kjøbenhavn ved T. Bugge Aar 1766”. Målestoksforholdet er “1:5000 Allen”.

I bogen *Hvordan Danmarks kortet kom til at ligne Danmark*, skriver Keld Nielsen om et kort trykt på kobbertrykpladen: “Kortet er ikke resultatet af Bugges indledende landmålingsøvelser, men sandsynligvis et prøvekort, man lod fremstille inden starten på den egentlige kortproduktion”.

Kortet dækker området fra den nordlige del af Amager til Københavns Havn, Charlottenlund og op til Dyrehaven. De større sted-

navne er trykt, mens mindre stednavne ser ud at være håndskrevne. Kultursignaturene er tegnede, og det er interessant at se de mange møller, der er placeret rundt om Københavns havn.

Hvem kobberstikkeren er, vides ikke med sikkerhed. Muligvis er det de to franskmænd Martin og C.A. Guiter, som Videnskabernes Selskab måtte tilkalde til at varetage stikningen af kobbertrykpladerne. Eller også er det Thomas Bugge, der personligt har forestået stikningen. Er det de franske kobberstikkere, forklarer det måske stavfejlten med de to l'er i "Allen".

Opmålingerne blev foretaget ved hjælp af jernmålekæder, og en sådan findes også blandt effekterne fra KMS.

Foto 2. Målekæde af jern. (Foto: Bente Kjær)

Kæden består af 50 jernstænger, der hver er 1 fod lang (31,4 cm). Kæden afsluttes i hver ende af øskener i messing.

Videnskabernes Selskab kunne i 1768 påbegynde udgivelsen af det første komplette kort over Danmark, fordelt over 17 kortblade. De mange opmålingsresultater og kort blev opbevaret og transporteret i kortkasser, og en sådan er Steno Museet muligvis kommet i besiddelse af. Kortkassen er fra omkring år 1800 og er 95 cm lang og 40 cm høj. Den

Foto 3. Tromleformet transportkasse af læderbeklædt træ. (Foto: Bente Kjær)

er udført i træ beklædt med læder og holdes sammen af smedejernsbeslag. Desuden har den bæregreb og lås. Kortkassens læderbeklædning er beskadiget, og træet er fyldt med ormehuller, så det vil derfor være tilrådeligt, at den hurtigst muligt konserveres, så den kan bevares til glæde for kommende generationer.

Terrestrisk kikkert fra G. & S. Merz in München

Landmålerne gjorde brug af forskellige instrumenter til opmåling og triangulering i marken, og blandt effekterne fra KMS er der en mængde meget fine instrumenter: dioptrere, teodolitter og kronometre fra omkring år 1800 og frem til vore dage.

Det mest overraskende instrument er uden tvivl en terrestrisk kikkert i messing, der

Foto 4. G & S Merz terrestrisk kikkert af messing i læderetui. (Foto: Bente Kjær)

opbevares i et formetui af læder foret med vaskeskind. Kikkerten er fra instrumentmagerne "G. & S. Merz in München". Firmaet, der bestod af faderen Georg Merz og sønnen Sigmund Merz, benyttede signaturen i tidsrummet fra 1861 til 1882, så kikkerten må være blevet produceret i denne periode. Er kikkerten placeret i sit etui, er dens længde 62 cm, men tager man den ud, opdager man, at det er muligt at forøge længden med ikke mindre end 5 led, så den maksimale længde bliver 138 cm.

Dessinatørkæden og andre distinktionstegn

I 1842 blev det kartografiske arbejde flyttet fra Videnskabernes Selskab til Generalstabens topografiske Afdeling. Generalstaben var i besiddelse af særlig uniformseffekter og distinktionstegn, deriblandt dessinatørkæden. Desværre er det uvist, hvornår Generalstaben indførte brug af kæden, og man kender heller ikke årsagen til dens opståen. Undersøgelser i Hærens Arkiv og Tøjhusmuseet har alle været uden resultat, men man ved, at betegnelsen dessinatør blev anvendt om de ældste og dygtigste opmålere og korttegnere. Omkring 1815-20 fik disse dessinatører tilladelse til at bære et særligt distinktionstegn, nemlig den omtalte kæde.

Foto 5. Tegning af dessinatør fra generalstaben fra midten af 1800-tallet (E.O. a. Hedegaard; Generalstabens Guidekorps 1968). (Foto: Bente Kjær)

Foto 6. Lille forgyldt skjold til dessinatørkæden. (Foto: Bente Kjær)

Kæden, der udstrakt måler 35 cm, har et lille vedhæng samt to forgyldte skjolde, et med det kongelige monogram og et med heraldiske attributter. Blandt effekterne fra KMS findes et skjold med kong Chr. X' s monogram. Skjoldet er en del af den sidste udgave af kæden, da den officielt udgik i 1958.

Foto 7. Skulderstropper af flettet sølvtråd til generalstabsuniform. (Foto: Bente Kjær)

Foto 8. Pompon af sølv fra chakot med Frederik VIII's monogram. (Foto: Bente Kjær)

Foto 9. Samling af armbind med Geodætisk Instituts logo. (Foto: Bente Kjær)

Sammen med skjoldet er opbevaret et par flettede sølvskulderklapper og en pompon i sølv med kong Frederik den VIII's monogram. Pomponen har siddet på chakoten, der var en høj, stiv militær hovedbeklædning, som generalstaben anvendte til sorte gallauniformer. De flettede sølvskulderklapper har sammen med en krave med sølvspejl prydet gallauniformen, og både den gamle dessinatørkæde, pomponen og de flettede skulderklapper var særlige værdighedstegn, som generalstaben anvendte.

Lidt mere enkelt blev det i 1928, da "Den danske Gradmåling" og "Generalstabens topografiske Afdeling" blev sammenlagt til "Det Geodætiske Institut". Uniformsetiketten fra denne periode udgjorde kun et armbind med Geodætisk Instituts monogram på rød bund. Museet kom i besiddelse af ikke færre end 30 armbind fra KMS.

I alt 26 portrætter af geodæter, der gennem tiden har deltaget i kortlægningen af Danmark, var en del af donationen fra KMS. Med hjælp fra Statsgeodæt Frede Madsen fra KMS har det været muligt at sætte navn på samtlige billeder, med portrættet af H.C. Schumacher (1780-1850) som det tidligste og portrættet af N. E. Nørlund (1885-1981) som det sidste i rækken.

Pladsforholdene i museets magasiner

Ikke alle genstandene fra KMS er endnu pakket ud og registreret. Eksempelvis befinder de mange gamle kobbertrykplader med kortoptegnelser fra hele Danmark sig sammen med en lang række litografiske sten stadig på fjernmagasinet. Det er tvivlsomt, om der kan findes plads til disse effekter, før der sker en forbedring af pladsforholdene i museets magasiner. ◇